

Jane Austen: Ylpeys ja ennakkoluulo

Merkintöjä Austenin lukemisesta, osa 1

JOONAS SÄNTTI

Jane Austenin tunnetuimman romaanin julkaisusta tuli viime vuonna kuluneeksi 200 vuotta. Loppuvuodesta ilmestyi sopivasti lomakauden luettavaksi **Kersti Juvan** uusi suomennos *Ylpeydestä ja ennakkoluulosta*. Yritin muistella, oliko edellisessä Sirkka-Liisa Norko-Turjan suomennoksessa suuria puutteita? Muistan, että sen kieli oli vanhahtavaa, mutta sellaisella viehätystä kasvattavalla tavalla kuin vaikkapa Hollon kääntämä *Don Quijote*. En kuitenkaan alkanut lukemaan jälleen vanhaa käännöstä vertaillakseni sen ratkaisuja Juvan kanssa.

Kirjoitan suomennoksesta enemmän tämän kirjoituksen viimeisessä luvussa. Kirjoitan ensin lyhkäisesti omasta lukuhistoriastani Austenin parissa, ja siitä millaiset aiheet tällä lukukerralla korostuivat.

Mainittakoon, että *Ylpeys ja ennakkoluulo* _ei suinkaan ole suosikkini Austenin tuotannossa. Sen ohittavat ainakin *Northanger Abbey* (Neito vanhassa linnassa), jossa aikalaiskirjallisuuteen ja yhteiskuntaan kohdistuva ironia ovat terävimmillään, sekä viimeinen valmiiksi kirjoitettu romaani *Persuasion* (Viisasteleva sydän), tyyliiltään hallituinta ja psykologisesti uskottavinta Austenia.

Ainoa kirjailijan romaaneista, joka on jättänyt minut kylmäksi, on *Mansfield Park* (Kasvatitytön tarina). Sen päähenkilö on mielestäni sievistelevä tylsimys ja koko teoksen sävy ahdasmielinen. Ehkä sillekin voisi suoda uuden mahdollisuuden.

Olen lukenut *Ylpeyden ja ennakkoluulon* ehkä neljä tai viisi kertaa, ensimmäisen kerran suomennettuna yliopistovuosieni alkuvaiheessa, sen jälkeen englanniksi useana eri painoksena. Hauskimpana näistä täytyy mainita David M. Shapardin toimittama painos (Anchor Books, 2007) jossa aukeaman vasen puoli oli varattu romaanitekstille ja oikea puoli kommentaareille. Osa selityksistä oli itsestäänselvydessään tarpeettomia, mutta joukossa oli paljon selvennyksiä kirjoituksen aikalaiskulttuuriin liittyviin viitteisiin, jotka nykylukijan kannalta ovat harvoin ilmeisiä. Esimerkiksi tekstissä mainittu valjakon malli (phaeton, gig, barouche) saattaa välittää jonkin verran tietoa myös kyydissä istuvan sosiaalisesta asemasta tai itsetärkeyden määrystä. Samoin romaanihenkilöiden dialogissa esiintyvät maininnat pöytäseurueiden koosta, tanssiaisten käytännöistä ja sopivasta ruokailujärjestyksestä vaativat taustoitusta.

Löysin Austenin kirjallisuudenopiskelijan urani ensi vuosina. Oppiaineen kasvattina en ole koskaan innostunut biografistisesta lukutavasta, mutta Austenin kohdalla olen innostunut lukemaan pari elämäkertaa. Olen jopa sortunut ajallemme tyyppilliseen, näennäisesti itseironiseen kulutusriemuun hankkimalla Austenin lukemisen iloja markkinoivan t-paidan. Lienen siis jonkinasteinen "austenite" tai "Janeite", kuten englantilaiset nimittävät

kirjailijan fanikuntaa, joskaan en kovin vakuuttava sellainen, sillä en mitenkään kykene näkemään itseäni kiertämässä Hertfordshiren kartanoita georgiaanisen ajan herrasmieheksi pukeutuneena. Itse romaanien kohdalla olen huomattavasti ihastuneempi kirjoittamisen tyyliin kuin henkilöhahmoihin.

Rakkaudesta

“Minä pidän, minä pidän hänestä”, hän vastasi kyyneliä silmissään, “minä rakastan häntä. Eikä hänessä ole mitään sopimatonta ylpeyttä. Hän on rakastettava. Te ette tiedä millainen hän todellisuudessa on —”

Juvan suomennosta lukiessani aloin miettimään miten vähäistä onkaan fyysisen vetovoiman puoli Elizabethin ja Darcyn ihastuksessa! Darcy puhuu Elizabethin kauniista silmistä ja terveestä poskien punasta, ja kaikki toteavat Darcyn poikkeuksellisen komeaksi. Muuten tuntuu siltä, että rakkaus kehittyy melkein puhtaasti mielten leikistä, puhumisen taidosta (Elizabethin silmätkin ovat ehkä ennen muuta todiste hänen vilkkaasta hengestään). Toki romaanissa tanssitaan, mutta Elizabethin ja Darcyn välinen tanssi – vaikka lukijalle kerrotaan, että paikalla olijoitten mukaan se on hienoa katsottavaa – sujuu toisen piikittelyssä. Tanssista tulee enemmän metafora sosiaalisille taidoille kuin fyysinen kokemus kummallekaan tanssijoista.

Oikeastaan fyysinen halu sijoitetaan romaanissa hupsun ja vallattoman Lydian hahmoon, sen sijaan “järkevät siskot” (Elizabeth ja Jane) ovat luonteidensa erilaisuudesta huolimatta hyvin tietoisia asemansa tuomista rajoituksista. Erityisen voimakkaasti tämä korostuu jaksossa, jossa Elizabeth yrittää suostutella isäänsä valvomaan kuritonta pikkusiskoa:

“Perheemme arvoasema, sen kunniallisuus maailman silmissä kärsii väistämättä rajusta ai-lahtelevaisuudesta, itsevarmuudesta ja kaiken itsehillinnän halveksunnasta, jotka leimauttavat Lydian luonnetta.”

Romaani tietysti vahvistaa sankarittaren pelot ja oikeuttaa hänen tulkintansa. Kuten romaanissa *Järki ja tunteet*, kyky hallita halua, tunteita ja (varsinkin ruumiillisia) tuntemuksia nostetaan naishenkilön ihanteeksi, ja tämä saavutetaan rakentamalla vastakkainasettelu sisarten erilaisten luonteiden välille. Austenissa on tämä nykylukijan kannalta hyvin konservatiivinen puolensa. Vaikka useat tulkinnat Austenin feministisestä ironiasta ovat oivaltavia, tämä tyttöjen koulumisen (vaikka väkisin) ja itsehillinnän ideologia on niin vahvasti esillä, että sen unohtaminen tulkinnoista tuntuu vääristelevältä.

Epäilemättä sukupuolen merkitys on ohittamaton, kun miettii 1800-luvun englantilaista kirjallisuutta: oli aiheita, joista naiset eivät saaneet kirjoittaa. Kuitenkin viktoriaanisella kaudella, jolloin “proper lady” esikuvallisuus ja siihen liittyvä itsesensuuri ei varmasti ollut vähäisempää, tunteiden voimaa kuvataan naistekijöiden romaaneissa paljon affektiivisemmin. Esimerkiksi Charlotte Brontën romaanit ovat tässä mielessä huomattavasti “romanttisempia” kuin Austenin. Elizabethin tunteiden muutos Darcya kohtaan perustuu vakuuttumiseen hänen luonteensa hyvyydestä ja huomaavaisuudesta toisten tunteita kohtaan.

Tv- ja elokuvasovitukset eivät voi olla vaikuttamatta 2000-luvun Austenin lukijaan. Yksi olennaisista painotuksista, joita ne ovat tuoneet romaanien maailmaan, on rakkauden

eräänlainen konkretisoituminen: kun Austenin kertojan välittämistä katseiden, asentojen ja eleiden detaljeista tehdään taitavan näyttelijän ruumiillistamia merkkejä, niistä tulee samalla painavampia. Samalla tekstin maailmassa enemmän ihailuna tai arvostamisena representoitu viehtymys muuttuu luonteeltaan fyysiseksi vetovoimaksi. Yhdessä BBC:n tv-sarjan maineikkaimmista kohtauksista Colin Firthin esittämä Darcy pulahtaa Pemberleyn lampeen viilentääkseen tunteittensa paloa. Darcyn/Firthin vartalo korostuu, ja kaipaus tulee tulkituksi hallitsemattomana intohimona. Jaksoa ei ole kirjassa. Olisi vaikea kuvitella Austenia kuvailemassa Darcyn impulsiivista uimaretkää.

Tietysti kaikissa adaptaatioissa näkyvät yleisön historiallisesti muuttuvat maailmankuvat. Hieman Gadamerin hengessä voi kuitenkin kysyä: menetämmekö jotain olennaista unohtaessamme sen vierauden, joka Austenin tekstissä asustaa.

Sivuhenkilöt ja toisin lukeminen

Olen huomannut, että lukijan tunteeni Austenin maailman sanaluomusasukkeja kohtaan tapaavat vaihtua. Samalla kokonaistulkinta elää: onko romaani ennen kaikkea Elizabethin kehityskertomus, jossa Darcylla on vain sivurooli – vai onko se romaani, jossa ”rakkauten koulua” käsitellään molempien kannalta? Ovatko nimen kaksi paheellista luonteenpiirrettä, ylpeys ja ennakkoluulo, lopulta niin olennaisia teoksen rakennelmassa? Onko se romaani, jossa puolustetaan rakkausavioliittoa? Tuskin jokaisessa tapauksessa. Austenin tapauksessa romanssin mahdollinen kehittyminen riippuu usein taloudellisista seikoista, ja tämä on aivan ilmeistä jo ensisivuilta lähtien.

Tällaiset seikat lienevät usein sen taustalla, että jaksamme lukea suosikkikirjojamme uudesta. Minusta on kiinnostava pohtia miten muut teoksessa kuvatut pariutumiset eri tavoin haastavat keskuspariskuntien eli Elizabethin ja Darcyn sekä Janen ja Bingleyn saavuttamaa puhdasta onnea. Kokonaisuutena kirja ei markkinoi ajatusta avioliitosta tarinan päätöksenä ja onnen satamana. Useat henkilöt, kuten Elizabethin isä, myös puhuvat suoraan onnettomuudestaan.

Merkittävin näistä kriittisistä ”äänistä” kuuluu Charlotte Lucasille, Elizabethin ystävälle, joka päätyy naimisiin herra Collinsin kanssa – varsin pian sen jälkeen kun tämä on saanut rukkaset Elizabethilta. Jo kirjan alkupuolen keskusteluissa Charlotte suhtautuu avioliittoon hyvin käytännöllisesti ja erikoisella pessimismillä:

”Osapuolten luonteet voivat olla etukäteen tiedossa vaikka kuinka hyvin, ne voivat olla vaikka kuinka samanlaiset, mutta se ei edistä onnea millään tavalla. Kumpikin kasvaa ajan mittaan sen verran eri suuntaan, että siitä seuraa omat ongelmansa; ja on parempi tietää niin vähän kuin mahdollista sen ihmisen huonoista puolista, jonka kanssa viettää loppuelämänsä.”

Elizabeth Bennett antaa kieltävän vastauksen kahdelle kosijalle, joiden avioliittotarjouksen hyväksyminen olisi hänen (ja hänen perheensä) etujen mukaista. Herra Collins kieltäytyy ensin uskomasta Elizabethin vastausta, koska se on hänen tilanteessaan olevalta naiselta mahdoton, järjen vastainen. Ensimmäisellä kosioretkellään Darcy puhuu suoraan siitä miten nöyryyttävä hänen tekemänsä tarjous on hänen sukukunniansa suhteen. Elizabeth on sankaritar, jonka kieltäytyminen on ihailtavaa juuri siksi, että *hän ei edes ajattele* sitä mitä

tuo kieltäytyminen pitemmällä tähtäimellä merkitsee. Austenin valitsema juonikehittely tekee selväksi, että Elizabeth ei ole rahan ja aseman perässä, vaikka Pemberleyn tilusten ihailu myöhemmin vaikuttaakin suotuisasti rakkauden syntyyn. Lukijana ymmärrän, että asetelma kutsuu minua ihaillemaan Elizabethin päättäväisyyttä ja mielen lujuuutta, mutta samalla saatan – varsinkin useamman lukukerran jälkeen – tuntea vahvempaa sympatiaa Charlotten tilannetta kohtaan.

Charlotte siis päätyy vastenmielisen, pikkusieluisen, tyhjänpäisen ja rasittavan herra Collinsin vaimoksi. Mikäli uskomme Elizabethin havaintoja, hän tekee tämän alusta alkaen melko tietoisena miehen luonteesta, vaikka sen koko merkitys hänen elämälleen tulee selväksi vasta yhdessä asumisen aikana. Avioituminen on käytännön tilanteen sanelema ratkaisu, joka tuo taloudellisen turvallisuuden ja omalla tavallaan myös vapauden.

En pysty lukemaan romaania tältä osin vain eksemplaarina, jossa Elizabethin ylemmät periaatteet palkitaan paremmalla avioliitolla. Pikemmin pahoittelen Elizabethin julmuutta, kun tämä kokee ystävyysuhteen tahrautuneen Charlotten päätöksestä, joka kuitenkin on täysin ymmärrettävä hänen tilanteensa kannalta. Charlotten hahmo onkin kuin kylmivä muistutus tosielämästä nautittavan lumeen keskellä. Välillä ihan unohtaa, että kyseessä on komedia.

Austen lienee tunnetuin avioliittojuonen (*marriage plot*) kehittäjä: hänellä oli taitoa rakentaa moniosainen juoni, jossa useat sivutarinat johtavat loogisen tuntuisesti kahden sisaren rakkausongelmien ratkaisuun. Yhtä olennaista on vakuuttaa lukija liiton tarpeellisuudesta. Tunneiseikkoihin, henkiseen kasvuun, raha-asioihin, jopa laajempaan yhteiskuntarakenteeseen (kuihtuva aatelisto / kasvava keskiluokka) liittyvät puutteet ja ristiriidat ratkeavat Darcyn ja Elizabethin liitossa tavalla, joista strukturalisti saa hyvin piirrettyä nätin juonikaavion. Siksi onkin niin kiinnostavaa, että uusilla lukemisella korostuu kaikkea muuta kuin romanttinen näkökulma avioliittoon instituutiona.

Suomennoksen ruotimista

Oma lukukokemukseni Juvan käännöksen parissa oli positiivinen. Henkilöiden keskeiset luonteenpiirteet – Elizabethin kujeileva äly, herra Bennettin helposti tulkittava, hetkittäin ilkeäksi heittäytyvä ironisuus, rouva Bennettin epäjohdonmukaisuus ja hillitön hyperbolan viljely, jne – välittyvät heidän kielenkäytöstään. Tässä on tavoitettu olennainen osa Austenin viehätyksestä.

Joukossa on tosin ihmeellisiä keskittymisvirheitä. Kuuluisassa jaksossa, jossa Darcy saapuu ensimmäistä kertaa kosioretkelle, Elizabeth erehtyy aluksi otaksumaan vierailijaa toiseksi herrasmieheksi:

“...she was suddenly roused by the sound of the door bell, and her spirits were a little fluttered by the idea of its being Colonel Fitzwilliam himself, who had once before called late in the evening...”

Miten Juva tämän suomentaa:

“...hän havahtui äkkiä kuullessaan ovikellon soivan, ja ajatus, että tulija olisi eversti Fitzwilliam, sai hänen sydämensä läpättämään, olihan eversti kerran aiemmin tullut käymään

myöhään illalla...”

Neiti Elizabeth Bennetin sydän siis läpättää! Tuskin sentään. Alkutekstissä ei ole edes viitettä kyseiseen puoleksi metaforiseen elimeen. Lisäksi ajatus, että Elizabethin tunteet olisivat noin vahvat kelpo Fitzwilliamin suhteen, on täysin ristiriidassa muun teoksen kanssa. Läpättää, indeed!

Välillä Juva myös suoristaa – oletettavasti kielen selkeyden vuoksi – tarpeettomasti kuvattun viestimistilanteen monikulmaisuutta. Otan tähän huomattavasti edellistä arkisemman ja helposti huomaamatta jäävän esimerkin. Toisen osan seitsemännessä luvussa herra Collins ravaa kertomassa uudelle vaimolleen ja tämän vieraana olevalle Elizabethille ylhäisen suojelijansa sukulaistytön liikkeistä:

“From the drawing room they could distinguish nothing in the lane, and were indebted to Mr. Collins for the knowledge of what carriages went along, and how often especially Miss De Bourgh drove by in her phaeton, which he never failed coming to inform them of, though it happened almost every day.”

Juvalla:

“Talon perältä he eivät voineet nähdä, mitä kujalla tapahtui, ja herra Collins otti asiakseen pitää heidät ajan tasalla ohikulkevista vaunuista ja ennen muuta siitä, kuinka usein neiti de Bourgh ajoi ohi faetonissaan, mitä hän ei koskaan jättänyt raportoimatta henkilökohtaisesti, vaikka se tapahtui melkein joka päivä.”

Kertojan huumori välittää alkukielisessä versiossa myös (epäilemättä herra Collinsin mielikuvituksessa vaikuttavan) nurinkurisen ajatuksen siitä, että naiset olisivat suorastaan jonkinlaisessa kiitollisuudenvelassa_ _saadessaan näin tarpeellista informaatiota. Ajatus, jossa ei mielestäni ole kyse vain vakiintuneen ilmaisun normaalikäytöstä (“be indebted to/for”), ei tässä välity kokonaisuudessaan.

Myönnettäköön, että ihastukseni kirjailija-Austenia kohtaan ohjailee minua etsimään tarpeettoman ohuita hiussuonia halkomisen kohteeksi. Suomennos on nimittäin kokonaisuutena varsin onnistunut.

Toinen osa ilmestyy kohta.

Jane Austen: *Ylpeys ja ennakkoluulo*. Suom. Kersti Juva. TEOS, 2013.